

پروفیسر حامد الگار (Hamid Algar) استاد گروه زبانهای خاورمیانه دانشگاه برکلی یکی از محققان و نویسنده‌گان طرفدار انقلاب اسلامی ایران در خارج از کشور است. وی اصلاً انگلیسی است و خود بر اثر مطالعاتی که در باره اسلام کرده است به این دین مشرف شده است. معروفترین اثر وی کتاب دین و دولت در ایران، نقش علماء در عصر قاجاری است که به فارسی هم ترجمه شده است. الگار همواره از انقلاب اسلامی ایران هم به زبان و هم به قلم حمایت و دفاع کرده است. مقالات و سخنرانیها و مصاحبه‌های وی، چه قبل و چه بعد از انقلاب، همگی شاهد این مدعای است. در اواسط شهریور ماه وی سفری به ایران کرد، و در آخرین روز اقامت خود در کشور ما (۲۱ شهریور) دعوت نشر داشت را اجابت کرد و در مصاحبه‌ای که ذیلاً می‌خوانید شرکت نمود. ن.د.

بازتاب انقلاب اسلامی ایران در خارج

انقلاب اسلامی در ایران شروع شد و مجلداً توجهی به مسائل ایران و بخصوص روحانیت در ایران، معطوف شد و صرف نظر از فعالیتهای سیاسی - مذهبی در پشتیبانی از انقلاب اسلامی در خارج از کشور، تا به حال چند مقاله نسبتاً کوچک هم نوشته‌ام و مجموعه‌ای از آثار امام خمینی هم به انگلیسی ترجمه کرده‌ام علاوه بر آن مجموعه‌ای از آثار مرحوم دکتر شریعتی هم به انگلیسی ترجمه کرده‌ام. در ضمن کاری که چند سال قبل انجام دادم ولی هنوز انتشار نیافرته است ترجمة کتاب معروف مرصاد العباد از نجم الدین رازی است که امیدوارم بعد از یک تأخیر طولانی، همین ماه آینده در آمریکا چاپ شود.

س: آیا کارها و مطالعاتی که هم اکنون من کنید درباره انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر ایران است یا هنوز به مطالعات خود در زمینه تصور فهم ادامه من دهد؟

چ: من سعی می‌کنم بین این دو زمینه جمع کنم که البته شاید کاری عاقلانه نباشد، ولی در هر حال، حالاً مشغول نوشن شرح حال و مبارزات امام خمینی هستم که البته آن خود در ضمن تاریخی و یا تاریخ‌چهای از انقلاب هم خواهد بود. و انشا الله بعد از اتمام آن در نظر دارم دوباره به همان موضوع تاریخ طریقت نقشبندیه برگردم و کتابهایی هم در آن زمینه بنویسم.

س: شما از ابتدای انقلاب اسلامی ایران کمایش در جریان امور بوده اید سه سال پیش، این طور که بینده به یادداش یک بار سفری هم به ایران کردید و یا شاید بیش از یک بار، ولی تا آنجا

س: آقای الگار لطفاً سبقه تحقیقات و مطالعات خودتان را برای ما قدری شرح دهید و بفرمائید که فارسی را کی و کجا آموختید و کتابهایی که ترجمه کرده‌اید به زبان انگلیسی یا زبانهای خارجی چه بوده است؟
B. A. ج: من فارسی را بیشتر در دانشگاه کمبریج یادگرفتم و (لیسانس) از آنجا گرفتم و بعد از مدت یک سال که در دانشگاه تهران درس خواندم به کمبریج برگشتم و دکترای خود را از همانجا گرفتم. موضوع تز دکترای من نقش سیاسی روحانیت در دوره قاجاری بود که بعد به صورت کتاب در آمریکا چاپ شد و ترجمه فارسی آن نیز سه چهار سال قبل انتشار یافت و ترجمه روسی آن هم اکنون زیر چاپ است. کتابی است البته تا حدی ناشیانه و اگر قرار بود آن را حالاً بنویسم بسیاری از مطالع و ارزیابیهایی که در آن هست شاید اکنون تغییر من دادم.

در هر حال، بعد از آن نیز علاقه‌ام بیشتر به موضوعهای مربوط به تاریخ مذهب در ایران و کشورهای همسایه ایران بوده و هست، با یک استننا و آن هم شرح حالی است که از میرزا ملکم خان ارمی نوشتمن که البته به هیچ وجه نمی‌شود آن را جزو تاریخ مذهب در ایران دانست بلکه باید جزو تاریخ تحول فکری دوران باصطلاح غرب‌زدگی و استعمار به شمار آید. چند کار کوچک هم در زمینه تاریخ تصور انجام داده‌ام؛ بخصوص درباره تاریخ طریقت نقشبندیه کار نسبتاً مفصلی به دست گرفته‌ام که فقط قسمت کوچکی از آن تا به حال چاپ شده است. در واقع من مشغول تدوین آن مطالب بودم که

تمام وسائل در اختیارشان قرار داده می شد و بدین ترتیب خود سهی در دواو و بقای آن رژیم منفور داشتند. این است که بعد از انقلاب هیچ روی خوشی به انقلاب نشان ندادند و چند نفر مشغول نوشتن کتاب راجع به انقلاب شدند که البته این کتابها را بیشتر به خاطر عبرت گرفتند و شاید هتلخ خنده، که بله، بد نیست ادم بخواند. به عنوان مثال آدم را می توانم ذکر کنم به نام «مایکل فیشر» که در دانشگاه هاروارد استاد مردم شناسی است و گویا در حدود شش هفت سال پیش چند ماهی در قم بسر بردو بر اساس همان دو سه ماه اقامت در قم حالا کتابی نوشته درباره انقلاب که بر است از اشتبلهات بسیار مضحك. به عنوان مثال، اسم اول مرحوم آیت الله بروجردی را عنمان نوشته است. حتماً عنوان ایشان آیت الله العظمی به گوشش خورده و العظمی را تفهمیده و خیال کرده که این عنمان باید باشد و مطابق همان نوشته. و مثال دیگر کتاب معروف علامه امینی است، تحت عنوان *القدر* (با غین) که با *القدر* (با قاف) قاتی کرده و مطابق آن All-Powerful ترجمه کرده است. ولی خوب این آقا حالا مشغول تدریس است در دانشگاه هاروارد و به قول امریکاییها یکی از experts (کارشناسان) به حساب می‌آید. و نمونه‌های دیگر هم فراوان است. روشی که بعضی از استادهای امریکایی انتخاب کرده‌اند این است که انتقاد کنند از این انقلاب، در صورتی که ما کمترین انتقادی در زمان طاغوت از آنها نشنیدیم. حالا این آقایان و گاه گاهی باید گفت خانمها علاقه عجیب نشان می‌دهند مثلاً به جریانهای محاکمه و اعدام در ایران. در صورتی که خوب سالها می‌آمدند ایران و مسئله شکنجه‌های وحشت‌ناک ساواک هیچ برای آنها جالب نبود. حالا به طور ناگهانی شده‌اند قهرمان حقوق بشر در ایران.

یکی از نمونه‌های این تیپ افراد خانم «نیکی کنی» است در لوس انجلس در دانشگاه کالیفرنیا. این شخصی است که مرتب می‌آمد ایران و افتخار می‌کرد که دوست هویت‌ای معلوم است. حالا می‌بینیم که این خانم مقالاتی می‌نویسد در روزنامه‌ها و از انقلاب انتقاد می‌کند، و حتی پیش‌بینی می‌کند که در آینده نزدیک نظام جمهوری اسلامی در ایران به کلی از بین خواهد رفت. این البته چیزی غیر از wishful thinking نیست یعنی خیال‌افی است که نمی‌تواند آرزوهای خودش را از واقعیت جدا کند و تمیز بدهد. کلاً باید گفت که برخورد این مراکز برخورد علمی نبوده و مغرضانه بوده. شاید در اروپا، من زیاد وارد نیستم، چند استثنای وجود داشته باشد. بلکه ایران شناس جوان فرانسوی هست به نام «یان ریشار» که یک کتاب نسبتاً جالبی نوشته درباره شیوه در ایران و شاید کسان دیگر هم باشند.

س: بسیاری از مردم امریکا هستند که نظرشان نسبت به سیاست خارجی امریکا خوب نیست و انتقاددارند نسبت به آن. به

که بنده به یاد دارم لااقل یک بار بعد از انقلاب به ایران تشریف اورده‌اید و لذا کمایش می‌دانید که چه تحولاتی در ایران رخ داده است. نظرتان به طور کلی درباره تحولاتی که در ظرف سه سال گذشته در ایران رخ داده است چیست؟

ج: والله این البته سؤال مهمی است و جواب دادن به آن کار آسانی نیست، برای کسی که حواضت را از دور مشاهده کرده و تها برای مدت ده روز آن هم بعد از سه سال، در ایران به سر برده است. این است که هیچ اظهار نظری به طور قطع من نمی‌توانم بگنم؛ چیزی که هست فکر نمی‌کنم با وجود تمام مشکلاتی که می‌شود پیش‌بینی کرد، و کارشکنی‌هایی که شاید نمی‌شود پیش‌بینی کرد، انقلاب از همان مسیر اصولی خود منحرف نشده بلکه یک نوع تصفیه‌ای در صفوف طرفداران انقلاب انجام گرفته و پشتیبانی‌های ملت از انقلاب محکمتر و شدیدتر و متمرّر به نظر من رسید. چیزی که برای بندۀ بسیار جالب توجه بود سفر کوتاهی بود که همین هفتۀ گذشته به مناطق جنگی کردم و در آنجا فرصت صحبت و مکالمه با برادران ارتشی و پاسدار برلیم پیش‌آمد و روحیه‌ای که در این برادران دیدم فکر می‌کنم از مهمترین جلوه‌های انقلاب باشد. این روحیه آمادگی برای شهادت، تواضع، جمع‌بین جهاد از یک طرف و عبادت و اذکار و ادعیه از طرف دیگر برای بندۀ بسیار مهم و بر ارزش بود و شاید تها مظہر سرباز اسلامی در عصر حاضر همین برادرانی باشند که حالا در جبهه علیه صدامیان قرار دارند.

باز هم اگر به تجربیات خودم قرار است استاد کنم، روز بعد از حادثه بمب‌گذاری در خیابان خیام همراه تعدادی از خبرنگاران خارجی به محل حادثه و سپس به پژوهشی قانونی رفتم و در آنجا مادری دیدم که از قرار معلوم یکی از فرزندانش بین شهدا بود و با کمال آرامش گفت که بله این پنجمین شهید من است از فرزندان و قوم و خویشاویم، ولی من به این مستله و به این مطلب کاملاً افتخار می‌کنم و اگر حتی چهل تا فرزند داشتم حاضر بودم همه آنها را تقدیم اسلام انقلابی کنم. و این حرفا را با یک ممتاز و اطمینانی ابراد کرد که جداً خیلی مهم بود از نظر نشان دادن روحیه این ملت یا اقلام توده‌های ملت که با یک قاطعیت عجیب از انقلاب پشتیبانی می‌کنند. س: انعکاس انقلاب اسلامی ایران در حوزه‌های تحقیقاتی و آکادمیک اروپا و بخصوص امریکا که شما در آنجا هستید چگونه بوده است؟

ج: اگر منظور از حوزه‌های تحقیقاتی مراکز ایران شناسی باشد باید گفت که برخورد این مراکز تا به حال بسیار منفی و حتی مغرضانه بوده است. چنانکه می‌دانید در زمان طاغوت اکثر استادهای ایران شناس هم در امریکا و هم در اروپا از سفره شاه می‌خوردند. دعوتهاي پرشکوهی از آنها به عمل می‌آمد و مرتب می‌آمدند ایران و

و این همه فضایل سازنده که انجام می‌گیرد هرچه وسیعتر تبلیغ شود س: منظورتان از این بعد سازنده چیست؟ می‌توانید چند نمونه ذکر کنید.

ج: خوب بله، مثلاً همان فعالیت جهاد سازنده که بسیار چیز جالبی است که جوانان داوطلبانه می‌روند به دورافتاده ترین نقاط کشور و به ملت به طور عملی خدمت می‌کنند. این خودش یکی از پدیده‌های مهم انقلاب است. یا تغییراتی که در ساخت اجتماعی و اقتصادی ایران به نفع مستضعفین انجام گرفته است. این هم مسئله‌ای است که تقریباً در خارج هیچ منعکس نشده و کارهای دیگر از قبیل تقسیم اراضی، تشكیل شوراهای کارگری و غیره. تمام اینها از مسائلی است که در خارج از ایران تقریباً مجهول مانده است. منظور از ابعاد مثبت یا سازنده انقلاب همین است.

س: شما در این مدتی که در ایران بودید، همین چند روزه، هیچ اختلافی هم از لحاظ اخلاقی در سطح جامعه، در مقایسه با آنچه که ایران در زمان طاغوت بود مشاهده کردید؟

ج: خوب بله، این را هم شاید بشود جزو همان ابعاد و جهات سازنده انقلاب دانست. برخورد کارمندان دولتی، مأمورین، پاسداران و پاسبانها با ملت، به طور کلی فکر می‌کنم بسیار فرق کرده است و انسانی تر و برادرانه‌تر شده است. چیزی که برای من جالب بود در همان اول ورود به ایران در فرودگاه مهرآباد بود که دیدم کمترین تبعیضی بین کارمندان دولتی که از خارج برمی‌گشتند و بقیه مسافرین در کار نبود. مثلاً یکی از مقامات مملکتی همراه ما بود. ایشان هم مثل بقیه در صفت ایستادند. پاسداران یا مأمورین گمرک با کمال دقیقت از ایشان هم بازرسی کردند، همان بازرسی که از دیگران کردند. این یک نمونه بود مثلاً از برابری که حالا در مقابل طاغوت به وجود آمده.

س: با توجه به اینکه نظام روحانیت شیعه که در ایران هست در کشورهای عربی نیست، به نظر شما در آن کشورها، مثلاً مصر، آیا انقلابی نظری انقلاب اسلامی ایران می‌تواند صورت پیکرید یا نه؟

ج: خوب، انقلاب اسلامی ایران در درجه اول انقلابی است اسلامی که اصول آن همان اصول اسلام است یعنی مشترک است بین اهل تشیع و اهل سنن. و پیروزی این انقلاب پیروزی است برای تمام مسلمین. این از نظر محظوظ است. ولی از نظر شکل انقلابه تاحد زیانی می‌توان گفت که این شکل یک شکل ایرانی و شیعی است. بنابراین ما نمی‌توانیم موقع داشته باشیم که انقلابی نظری انقلاب اسلامی ایران در هیچ کدام از کشورهای عربی یا کشورهای اسلامی غیر از ایران صورت بگیرد. شما خودتان به یکی از موارد فرقه‌ای اساسی اشاره کردید: عدم روحانیت منسجم نظری روحانیت ایران. و باید اعتراف کرد که مسئله رهبری مسئله مهمی است در تمام

طور کلی جو کلی امریکا تا حالا، صرف نظر از حوزه‌های آکادمیک، نسبت به طغیانی که ایران علیه سیاست خارجی امریکا کرده، چه بوده است. یا شاید اصلًا به این موضوع اعتنای ندارند؟

ج: درست است. اکثر مردم به این امور اعتنای ندارند. حتی به امور خودشان هم اعتنای ندارند تا چه برسد به امور ایران. ولی خوب طبقه روشنفکر در امریکا تا حدی می‌توان گفت از انقلاب پشتیبانی کرده اند و حتی تا اندازه‌ای هم به ایران و عمل جوانان ایران در اشغال لانه جاسوسی حق می‌دادند. ولی پشتیبانی این افراد البته محلود بود، برای اینکه آنها خیال می‌کردند او امید داشتند که این انقلاب مثلاً انقلاب چپ گرایی می‌شود، یا انقلاب سوسیالیستی می‌شود یا اینکه مثلاً انگلار دموکراسی و لیبرالیزم بر این انقلاب حاکم می‌شود. و اطلاع نداشتند یا نمی‌خواستند قبول کنند که ماهیت انقلاب صرفاً اسلامی است. بعد از حوادث استغایی دولت موقع و پس از آن عزل بنی صدر و درگیری منافقین، موقعی که معلوم شد مسیر انقلاب یک مسیر واقعی اسلامی است اینها از همان پشتیبانی محلودی که می‌کردند دست بر داشتند، به طوری که کمتر کسی بیندا می‌شود در امریکا که هم اطلاع داشته باشد - یعنی هم درک پکند اهمیت این انقلاب را، و هم از آن دفاع و پشتیبانی کند.

مسئله‌ای که باید اینجا اضافه کرد این است که مسلمانهای مقیم غرب به طور کلی از این قاعده مستثنی نیستند. درک انقلاب بین آنها فوق العاده ضعیف است و علل زیادی دارد که شاید مناسب نباشد ما حالا وارد تحلیل آنها شویم ولی شاید علت اصلی عدم تبلیغات مؤثر ایران در خارج باشد. یعنی حتی با مردم مسلمان که قاعده‌تاً باید پشتیبان این انقلاب باشند نتوانسته اند آن طوری که باید و شاید تماس تبلیغاتی برقرار کنند تا چه برسد به مردم غیر مسلمان.

س: به نظر شما اگر ما بخواهیم یک رابطه سالم فرهنگی با مردم غرب برقرار بکنیم و یک تبلیغات صحیحی داشته باشیم، خواه برای مسلمانهایی که در اروپا و امریکا هستند و خواه برای کسانی که به هر حال اگر با ماهیت انقلاب اسلامی کماهور آشنا بشوند به آن روی خواهند آورد، ما باید چه کار بکنیم؟ همان طور که اشاره کردید ما تا حالا چندان موفق نبوده‌ایم و اگر بخواهیم روشهای دیگری اتخاذ بکنیم به نظر شما جهت این روشها باید چه باشد و چه بکنیم؟

ج: تا به حال اخباری که از انقلاب به غرب منعکس شده، در روزنامه‌ها و رسانه‌های عمومی، بیشتر اخبار باصطلاح منفی بوده است - اخبار درگیریها، اخبار اختلافات سیاسی، اخبار اعدامها، اخبار جنگ - ولی آن بعد سازنده انقلاب تقریباً بکلی مجهول مانده است. فکر می‌کنم بسیار با اهمیت است که این جنبه سازنده انقلاب

جامعه‌ای و فرهنگی و اقتصادی که صدرصد اسلامی باشد، آیا در این کوشش موفق می‌شود؛ البته از همین حالا به نظر من نمی‌توان چیزی گفت. فقط می‌شود امیدوار بود و می‌شود برنامه‌ریزی کرد برای آینده.

س: با توجه به این سیطره‌ای که به هر حال فرهنگ غیر اسلامی غرب بر جامعه‌ماخواست طاغوت داشته و به هر حال ما به نوعی با این فرهنگ و مأثر آن از قبیل علوم جدید، نحوه تفکر جدید و آداب و رسوم جدید و حتی تکنولوژی جدید مواجه هستیم، به نظر شما برای احیا و استقرار ارزش‌های اسلامی و معارف اسلامی ما چه قدمهایی را باید برداریم؟

ج: سؤال مهمی است. چه قدمهایی باید برداشته شود؟ فکر من کم مهمترین عنصر اعتماد به نفس باشد و خلاصی از این نهضتی که سالها در ایران حاکم بود. یعنی نهضت تقلید نسبتاً کورکورانه از غرب. اگر ما به تاریخ فرهنگ اسلام نگاه کنیم می‌بینیم که درست در همان عصری که دولت اسلامی به منتهای نیروی خودش رسیده بود از فرهنگ‌های غیر اسلامی، از فرهنگ یونان قدیم، ایران قدیم و غیره اقتباسات زیادی کرد. ولی فقط آن چیزهایی که با احتياجات خودش و با ساخت اصول وحی و ارزش‌های خودش منطبق بود اقتباس کرد به طوری که این عناصر اقتباس شده بتدرج و به طور طبیعی جزو خود فرهنگ و تمدن مسلمانان شد. چرا؟ برای اینکه اصولی در کار بود برای انتخاب عناصر مناسب. در قرن بیستم، یا حتی در قرن نوزدهم، این اصول، اصول تعیین کننده انتخاب، تقریباً از بین رفت و فکر می‌کنم این اصول باید دوباره برقرار شود و این تها با اعتماد به نفس ممکن است، که حالا ما آن را بعد از پیروزی انقلاب در ایران می‌بینیم و شاید بتوان حالا آن کاری که در سابق ممکن نبود، صورت گیرد، یعنی یک برخورد سالمی با غرب انجام بگیرد. سابق بر این ممکن نبود، برای اینکه خوب، ایران در حال مبارزه بود، هنوز هم هست و تا مدت‌های مديدة هم خواهد بود ولی شکل مبارزه البته فرق می‌کند. تا زمان طاغوت. آن موقع ممکن نبود. ولی حالا که این پیروزی برای ملت مسلمان ایران حاصل شده شاید یک برخورد سالمتری ممکن باشد.

س: شما آیا نشریه نشر داشت را ملاحظه کرده‌اید و اگر ملاحظه کرده‌اید نظرتان راجع به آن چیست؟

ج: سه شماره اخیر مجله نشر داشت را خواندم و دیدم که مقالات جالب و پر مطلبی دارد و قسمت کتابشناسی را که در مجله درج شده بسیار مفید تشخیص دادم از نظر معرفی کتابهای تازه، که متأسفانه کمتر خبر از آنها به غرب به طور کلی و به آمریکا بخصوص می‌رسد و مجله‌ای است بسیار مفید و امیدوارم در آینده هم تعداد خوانندگاتش بیشتر شود و هم شهرت بیشتری بیندازد بین علاقمندان فرهنگ اسلامی ایران.

کشورهای سنتی منصب که تا به حال ما نتوانسته این آن را حل کنیم. ولی این بخودی خود به این معنی نیست که این انقلاب یا این تحول عمیق در آن کشورها نمی‌تواند صورت بگیرد. رهبری‌های دیگر هم هست یعنی اشکال و انواع رهبری وجود دارد غیر از همان رهبری روحانیت. مثلاً حرکت اخوان‌السلمین یا نهضتها دیگری که تازه در مصر به وجود آمده می‌توانند یک راه انقلاب اسلامی در مصر هم فراهم کنند ولی فکر می‌کنم زود است که ما در انتظار انقلاب اسلامی در کشورهای عربی باشیم. خیلی زود است. این درجه آگاهی و شعور سیاسی و این فدایکاری و آمادگی برای شهادت که در ایران می‌بینیم، تا آنجایی که من اطلاع دارم در هیچیک از کشورهای اسلامی دیگر وجود ندارد.

اما مستله‌ای که به نظرم باید رویش اصرار کرد این است که این فرقی که مابین ایران و بقیه کشورهای اسلامی در حال حاضر می‌بینیم فرقی نیست که تنها به علت فرق بین تشیع و سنتن باشد. بعد از پیروزی انقلاب ایران مایل جریانی فکری را می‌بینیم هم در ایران و هم در خارج که تشیع را ذاتاً با انقلاب یکی می‌داند و سنتن را هم ذاتاً و ماهیتاً با محافظه کاری یکی می‌داند. فکر نمی‌کنم که این درست باشد. اسلام خود مکتبی است انقلابی و سنتن و تشیع هر دو مظہری هستند از این منبع انقلابی که اسعش اسلام است. منتهی در ایران به برکت وجود امام خمینی این جنبه انقلابی، ماهیت انقلابی اسلام اصیل، واضح تر و قدرتمندتر جلوه گر شده تا در کشورهای اسلامی دیگر. خوب شیعیانی ما می‌بینیم که اصلاً بوسی از انقلاب نبرده‌اند. در پاکستان و هندوستان شیعیانی هستند که بسیار مرتجل اند و سنت‌ها بالنسبه انقلابی ترند و این مستله‌ای نیست که صرفاً به تشیع یا سنتن ربط بیندازد.

س: انقلاب اسلامی ایران و احیای فرهنگ اسلامی و ارزش‌های اسلامی می‌تواند برای مشکلات و مسائلی که جهان امروز با آن مواجه است، خواه از جهت فرهنگی یا اقتصادی یا اجتماعی و معنوی، راه حلی ارائه دهد؟

ج: در آینده‌ای نسبتاً نه تزدیک امکان دارد. ما انتظار داریم که ایران نمونه کاملی بشود، در درجه اول، برای مسلمانها و در درجه دوم برای تمام کسانی که چاره‌ای برای دردهای پسر در اوآخر قرن بیستم می‌جوینند. از همین حالا البته مشکل است که آن به طور قطع اظهار نظر کند. آنچه مسلم است این است که انقلاب با شعار سیاسی نه شرقی و نه غربی قدم مهمی برداشته و اگر در زمینه فرهنگی نیز، در زمینه اجتماعی و اقتصادی نیز محتوای این شعار بپاده بشود، یک حادثه بسیار مهم تاریخی خواهد شد که از همان انقلاب اول، یعنی ساقط کردن رژیم شاه هم، مهمتر خواهد بود. ولی راهی که در پیش است راهی است بسیار دراز و پر مشقت و دشمنها در داخل کشور و در خارج از کشور کم نیستند، و آیا ایران موفق می‌شود به ساختن